

БІБЛІОГРАФІЯ

(рецензії й справоздання).

Щепкинъ С. Скандинавскій обрядъ погребенія съ кораблемъ (Журналъ Минист. Нар. Просв. 1894, IX с. 38—61).

Студия д. Щепкина має спеціальну цікавість для української археології особливо задля аналогії скандинавського обряду з руським похороном, описаним у ібн-Фадлана. Виходною точкою для цієї студії була розправа Монтеліуса, яку д. Щепкин доповнив новішою літературою і з автопси її подає в своїй студії головні відомости з легендарної літератури і опис важніших доходок похорону в кораблі. На жаль, здасть ся, зісталась невідомою єму важна розправа проф. Анучина „Санки, човен і коні, як атрибути похоронного обряду“ (в „Древностях“ Московського археологічного товариства, т. XIV), де один розділ спеціально присвячений похорону з човном і подано багатий матеріял етнографічний і археологічний про нинішні народи.

В легендах скандинавських виступає потрібний обряд — мерця пускали в кораблі в море, мерця хоронили в кораблі не палячи, на решті — палили мерця в човні й засипали. Перший обряд цікавий тим, що найблизше стоїть до мистичного об'яснення сього похоронного ритуалу — мрець їде човном тудиж, куди їздить сонечний човен (в могилах човни стоять носом на захід, хоч не дуже се стало). В Інглінг-сазі конунг Гаки ранений на смерть каже покласти всіх побитих на его корабель, і его з ними і запаливши — пустити. Друге легендарне оловіданне (в Atlamal) цікаве тим, що вказує на ритуальне значіння корабля: Гудруна обіцяє для похорона Атли купити корабель. Одначе ні проф. Монтеліус, ні проф. Анучин, ні д. Щепкин не відважують ся надати рішучо кораблю ритуальне, мітологічне значіння, бо ї справді трудно відрізнити, де в дійсности мало кінчитись мітологічне значіння човна і де починав

ся его реальний характер, як одної з головних господарських річей небіжчика (див. мої Віймки з жерел etc. с. 44). Для мітологічно-ритуального значіння човна характерні мініатюрні бронзові човники, часто одкопувані в Данії, аналогічні з човниками, відомими у багатьох інших далеких народів (див. матеріял зібраний у д. Апучина с. 179), а також могили з виложеними з каменя фігурами кораблів, звісні з Скандинавії й балтійського побережа.¹⁾

В розкопках скандинавських стрічають ся обидва типи: закопування в кораблі цілими й палення. Перший важний тим, що дає можливість далеко ліпше розглянутись в ритуалі. Завдяки ґрунту — сийїй глині навіть двоє кораблів заховались добре: се великі дубові човни на 10—16 пар весел, в інших від човнів зістали ся тільки залізні цвяхи, якими збито було дерево. Покійник лежить в середині човна, з ріжними річачми, зі зброєю; в однім човні була зроблена для нього спеціяльно камера деревяна; в одній з ліпше захованих могил мрець мабуть сидів, з обох боків — зброя, мечи, ніж, стріли, сокіра, також гребінь, камінці до гри. В середині човна, а частіше — при ньому, за бортом — ріжна худоба, найчастіше коні, також собаки, вівці, свині, etc., звичайно цілі, рідко — порубані.

Далеко менше уділив місця д. Ш. паленню мерця з кораблем, описавши докладно лиш один випадок: тут кости мерця з різними дрібнійшими річачми зібрано в бронзове начиння, над ним лежали бляхи щитів, попсована (погнута) зброя і залізні части човна. З сього й коротких згадок про інші розкопки видно, що попілице не зіставало ся так як було, а недогарки зберали ся.

Находки належать до IX—X в.

¹⁾ Багато прикладів уживання човна при похороні у ріжних культурних і пеккультурних народів зібрано в Апучина, а також у Спенсера в „Основах соціології“ (ч. I. — ідея про той світ). Характерно, що тут виступає як давнійший звичай — пускати мерця в човні водою, і з часом се переходить на ховання мерця з човном: на о. Борнею Малезани мали попередю звичай класти трупа пачальника в човен разом з его мечем, їстивом, оджею і т. н., тут же часто приковувано ланцюгом одну з його рабів потім сей човен з трупом, майном і рабиною пускали рікою в море; тепер же такий човен кладуть коло могили вождя. Взагалі цілком натурально, що похорон в човні міг з часом розвинути ся з пускання; але він міг повстати й самостійно — де корабль приходив в готовий похоронний ритуал, як просто річ з майна небіжчика, без ритуального значіння, як то могло бути і в похороні Ібн-Фадланового Русина, коли будемо бачити тут варіацію загального похоронного типу, аналогічного з сіверянським (Віймки с. 45). Зауважу ще подробицю з наведених у Спенсера прикладів, що у деяких народів човен виступає тільки в похороні вождів. Як відомо Спенсер об'ясняє початок такого посмертного плавання еміґрацією: парід посилав мерців в той край, звідки сам прийшов.

На жаль д. Щ. не порівнює з сими находками оповідання ібн-Фадлана, тому, як каже — „щоб не дотикати ся трудного питання про етнографічне значіння імени „Русь“ у арабських писальників; та порівнянне таке він міг би зробити, й не дотикаючись того питання, а при тім порівнянню звернув би уваги на аналогії й ріжницї в ритуалї, які з его оповідання не завсїди вилотити можна. Зауважимо одначе тим часом кілька точок :

1) У ібн-Фадлана ховають мерця з жінкою і такий же парний похорон виступає за звичай у Дусте і Масуди (Виїмки с. 46 і 50). В скандинавських похоронах один мрець.

II) Тут і там мрець окружений річачи з свого майна; у ібн-Фадлана не згадуєть ся про зброю (попсована зброя в чернігівських могилах). Худобу у Ф. розтинають все і кидають в човен, тим часом як в вище наведених розкопках переважають випадки, де худоба лежить за човном.

III. У і.-Фадлана не сказано про збираннє недогарків, просто сиплять над поїлицем могилу (порівняти з тим напр. поїлице „Чорної могили“); инше в Скандинавії. Збираннє в начиння виступає в нас в біднійших могилах (текст літописи і ібн-Дусте, розкопки сіверянські — див. Виїмки I. с.).

Розумієть ся, се порівнянне має більш припадковий характер. Було-б добре, щоб хто небудь докладнїше порівняв на основі тих матеріялів сучасних похорони скандинавські з описею і. Ф., взявши до того й археологічні находки з палених могил східно-європейської території. Багатий матеріял в сїм напрямі зібрано в згаданій праці Анучина, та він слїдив лише один атрибут. Порівнянне ж описі і. Ф. з самими скандинавськими могилами національності того Русина ні в ту ні в иншу сторону рішити не може, бо паленнє — з одного боку й уживаннє човна — з другого відомо у найріжнійших народів, між иншого й на території України (розкопка д. Скадовського при Дніпровім лимані — мрець в човні з часів розцвіту грецької культури на Чорноморі, як знати з річей. — Анучин, Ор. с. 226).

М. Грушевський.

Н. Ф. Петровскій — Древніє арабскіє дорожники по средне-азіатскимъ мѣстностямъ, входящимъ въ настоящее время въ составъ русскихъ владѣній, Ташкентъ, 1894, 16°, ст. V+60.

Ся книжечка, як означено й на її обкладці, є витяг з праці Шренгера Die Post- und Reiserouten des Orients (1864) того, що належить до російського Туркестану. Автор її, російський консул в Кашгарі,